

اثرگذاری فرصت‌های یادگیری، در تعامل نظریه و

عمل برنامه درسی و آموزش هنر

حسن شرفی* - دکتر نادر سلسبیلی**

چکیده

در یک تعریف، ایجاد فرصت‌های یادگیری به منزله خلق یک برنامه درسی است. این فرصت‌ها می‌تواند به شکل زمینه‌ها و فعالیت‌های یادگیری توسط معلم و دانش‌آموز در کلاس درس با ایجاد یک محیط محرک و جذاب؛ خانواده در محیط خانه و نیز ارگان‌های فرهنگی در جامعه و محیط اجتماعی، بوجود آید. به این ترتیب، برنامه درسی فرصت‌های یادگیری‌ای است که می‌توان براساس اهداف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری، ابزار و مواد آموزشی، زمان و مکان یادگیری، گروه بندی، فنون تدریس و ارزشیابی، طراحی و تدوین نمود. فاصله نظر و عمل از مسایل عمده در طراحی و اجرای برنامه درسی است. ایجاد فرصت‌های یادگیری بر تعامل نظریه و عمل برنامه‌درسی تأثیر می‌گذارد.

این نوشتار که به روش مطالعه‌ای زمینه‌یابی و بررسی منابع مکتوب و بیان تجربه ارائه می‌شود، فرصت‌های یادگیری متناسب با رهیافت‌های آموزش هنر همچون رهیافت تلفیقی به برنامه درسی هنر؛ ایجاد فرصت‌های یادگیری در برنامه ریزی درسی هنر مبتنی بر منطقه و مدرسه؛ فرصت‌های یادگیری در آموزش هنرهای ملی (ایرانی-اسلامی) و برنامه درسی جدید هنر با هدف فزاینده‌گی اجرای رهیافت‌های برنامه درسی هنر از طریق خلق فرصت‌های یادگیری و تبدیل نظریه به عمل برنامه درسی به منظور کاهش فاصله نظر و عمل در برنامه درسی هنر، مطرح می‌گردد.

کلیدواژه‌ها

برنامه درسی - فرصت یادگیری - آموزش هنر - نظریه و عمل برنامه درسی

---

*. عضو هیأت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

** . دانشیار پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

مقدمه

برنامه درسی^۱ چقدر بازتاب فردیادگیرنده،^۲ جامعه^۳ و دانش^۴ در سطح جهانی و ملی بوده است؟ بهترین وضعیت برای ایجاد یک برنامه درسی، هنگامی است که فرصت‌های یادگیری^۵ برای گروه خاصی همچون دانش‌آموزان در کلاس درس با تفاوت‌های فردی در یک موقعیت و زمان ویژه ایجاد شود تا آموزش را تحت تأثیر قرار دهد. (خوی‌نژاد، ۱۳۷۸: ۳۹)

درخصوص منابع یادگیری در برنامه درسی (دانش‌آموز، جامعه و دانش) با چالش‌هایی مواجه هستیم، زیرا بر اساس عناصر نه‌گانه برنامه درسی، فرصت‌های یادگیری غنی‌ای فراهم نمی‌شود. به نظر می‌رسد در این میان فقط برنامه‌های درسی، تعیین‌کننده نیستند. در جامعه و خانواده، فرصت‌های یادگیری بسیاری مانند رسانه‌های ارتباط جمعی، اینترنت، مشاهده‌های شخصی، شکل‌گیری منش و شخصیت یادگیرنده پیش از مدرسه و نظایر آن مورد تأکید است. رسانه‌ها متأثر از دانش، فناوری، هنر، تبلیغات و فرصت‌های گوناگون جهانی‌اند که شخصیت، هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. اگر برنامه‌های درسی مطلوب تهیه کنیم اما این برنامه‌ها بر اثر واقعیت‌های بیرونی بی‌اعتبار شوند، دانش‌آموزان از یادگیری بهتر برخوردار نخواهند شد. آنچه از طریق فعالیت‌ها و محتوای برنامه‌های درسی به کودکان ارائه می‌شود باید با ارزش‌هایی که کودک از خانواده دریافت می‌کند و آنچه از طریق رسانه‌ها^۶ به او یاد می‌دهند، هماهنگ باشد تا این عوامل یکدیگر را تقویت کنند و فرایند یادگیری، عمیق‌تر صورت پذیرد. «نهادهای خانه و مدرسه برای رشد و پرورش مهارت‌های زندگی و استحکام بخشیدن به هویت و شخصیت دانش‌آموزان تمایل جدی دارند. در مقام نظر نزد دانش‌آموزان، به ترتیب ارزش‌های ملی، خانوادگی، اجتماعی، مذهبی، علمی، فردی، اقتصادی، هنری، سیاسی، غربی و جهانی بااهمیت‌تر شمرده می‌شوند، اما در

-
1. curriculum
  2. learner
  3. community
  4. knowledge
  5. learning opportunity
  6. media

۷۳ ❖ اثرگذاری فرصت‌های یادگیری، در تعامل نظریه و ...

❖ سال یازدهم، شماره یازدهم، پاییز ۱۳۸۹

نمودهای عملی و عینی، هویت اجتماعی و رفتار، حاکی از تعهد شهروندی^۱ کمتر در فرصت‌ها و مناسبات اجتماعی و اقتصادی مشاهده می‌شوند.» (لطف‌آبادی، ۱۳۸۳: ۸۸) همچنین در حالی که آموزش رسانه‌ها یکی از مفاهیم «آموزش همه جانبه» است اما استفاده از فناوری‌های جدید به منظور بهبود عملکرد درسی و کیفیت زندگی، کمتر از حد انتظار مورد است. (حکیم‌زاده، ۱۳۸۶: ۲۷) در طراحی و تدوین برنامه‌های درسی و اجرای آموزش، توجه به ایجاد فرصت‌های یادگیری در قالب فرادیدگاهی^۲ (تلفیق دیدگاه‌ها) کمتر، صورت می‌گیرد. (سلسبیلی، ۱۳۸۷) شرایط و موقعیت‌های یادگیری مناسب فراهم نمی‌شود. به طور مثال می‌توان از عدم غنای عوامل و عناصر برنامه درسی همچون اهداف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری، ابزار و مواد آموزشی، زمان، فضا، گروه‌بندی، استراتژی‌های تدریس و ارزشیابی نام برد. در این باره پژوهش‌های متفاوت، عدم همخوانی برنامه درسی قصد شده^۳ اجرا شده^۴ و کسب شده^۵ را نشان می‌دهد. (احمدی، ۱۳۸۰؛ سعیدی‌رضوانی، ۱۳۷۹) که همه حکایت از کم توجهی به مؤلفه‌های بیان شده، دارد. پرسش عمده در ایجاد فرصت‌های یادگیری آن است که فرصت‌های یادگیری باید دارای چه ویژگی‌هایی باشند؟ آیا فرصت‌های یادگیری بهتر را مورد توجه قرار می‌دهیم؟ آیا فرصت‌های یادگیری، بهترین انتخاب‌های ممکن است؟ و یک مدل برنامه درسی به عنوان نقشه ایجاد فرصت‌های یادگیری در ابتدا شبیه تخیل یک هنرمند است که به تدریج اصلاح می‌گردد. در خصوص اصلاحات برنامه درسی و کتاب درسی با مشکلاتی مواجه هستیم. شمار کسانی که بتوانند اصالت عناصر برنامه درسی و همچنین عوامل ساختاری کتاب‌های درسی را تشخیص دهند، بسیار اندک است. مشکل اجرای برنامه درسی، فراهم‌آوردن شرایط انتقال هدف‌ها به واقعیت و پیاده‌کردن رهیافت‌ها در موقعیت کلاس درس از طریق ایجاد فرصت‌های یادگیری و به‌طور کلی ایجاد توازن میان سطوح برنامه درسی طراحی شده،

1. Citizenship
2. Meta Orientational
3. Intented Curriculum
4. Implemented Curriculum
5. Attained Curriculum

انجام شده و حاصل شده است. به این ترتیب سخن گفتن از تحول بنیادین در نظام برنامه‌ریزی درسی کشور تا زمانی که فاصله نظریه و عمل برنامه درسی کاهش نیابد، دور از انتظار است.

بیان مسأله

مشکل عمده در برنامه درسی هنر، عدم اجرای آن و بی‌توجهی به عوامل و عناصر برنامه درسی است. با وجود فرصت‌های یادگیری که از دهه ۴۰ تا ۷۰ شمسی از طریق تألیف کتاب‌های درسی دانش‌آموز توسط متخصصان آموزش هنرهای تجسمی و نمایشی فراهم شده در دهه ۸۰ شمسی از طریق طراحی، تولید و ارزشیابی، برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در قالب کتاب راهنمای معلم، توسط صاحب‌نظران برنامه درسی ایجاد شده، اما مسایلی مربوط به اجرای برنامه درسی هنر به خصوص در دوره ابتدایی همچنان به قوت خود باقی است. این موارد عبارت است از: عدم آموزش هنر توسط آموزگار مطابق متن برنامه مصوب (کتاب درسی دانش‌آموز یا کتاب راهنمای معلم)، در نظر نگرفتن شرایط ویژه آموزش (آموزش‌های حرفه‌آموزگاری و ضمن خدمت)، ایجاد نکردن فرصت یادگیری در ساعت هنر در برنامه هفتگی مدارس. این وضعیت نامطلوب در سطح خرد (مدارس) در حالی است که در سطح کلان (سیاست‌های فرهنگی) تولیدات هنری هنرمندان از طریق نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های بین‌المللی از مقبولیت و مشروعیت بسیار زیادی برخوردار می‌شود. اتخاذ سیاست‌های تربیتی به طور مثال توجه به تربیت بدنی (از طریق به‌کارگیری مربی مستقل) مقابل تربیت هنری، موجب ایجاد ناهمخوانی در رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان می‌شود. در سیاست‌های جدید تربیتی (سند ملی آموزش و پرورش و برنامه درسی ملی) به اشکال متکثر سواد (سواد بصری)^۱ توجه شده است؛ بنابراین عدم ایجاد فرصت‌های یادگیری در برنامه درسی هنر از موانع شکوفایی استعداد‌های کودکان و نوجوانان که هدف اصلی^۲ آموزش هنر است، می‌باشد.

-
1. Visual Literacy
  2. Major Goal

چیستی فرصت‌های یادگیری

مک نیل^۱ (۱۹۹۶)، ایجاد فرصت‌های یادگیری در کلاس درس را شامل فعالیت‌ها، تجربه‌ها، درس‌ها و تعامل‌ها بین فراگیران و شرایطی که توسط معلمان ترتیب داده شده است، می‌داند. خلق فرصت‌های یادگیری بیش از همه توسط معلمان می‌تواند در کلاس انجام پذیرد که زمینه آن در برنامه درسی با کمک طراحان و برنامه‌ریزان درسی فراهم می‌شود. در واقع خلق فرصت‌های یادگیری یعنی خلق برنامه درسی. از معلمان بیش از همه انتظار می‌رود تا تجربیات غنی و گوناگونی که متناسب با نقاط قوت و علائق دانش‌آموزان است، خلق کنند. توجه به فرصت یادگیری در مهم‌ترین تعاریفی که از «برنامه درسی» شده است جای ویژه‌ای دارد.

در تعریف سیلر^۲، الکساندر^۳ و لوئیس^۴ (۱۹۸۱)، برنامه درسی به عنوان «طرحی جهت آماده کردن مجموعه‌ای از فرصت‌های یادگیری برای افراد تحت تعلیم معرفی شده است». چنین برنامه درسی به عنوان یک فعالیت قصد شده تلقی می‌شود. (به نقل از خوی‌نژاد ۱۳۷۸:۳۹)

به گفته مک‌نیل (۲۰۰۶)، راه‌های زیادی وجود دارد تا معلمان، برنامه درسی را با توجه به نیازهای دانش‌آموزان و فرصت‌های یادگیری در کلاس درس اجرا کنند که می‌تواند شامل فراهم کردن زمینه برای دست ساخته‌ها و تولیدات هنری خلاق، ترتیب دادن گفت‌وگو با افراد صاحب‌نظر، سفر علمی، اجرای نمایش، جست‌وجوی انفرادی، طرح سؤالات تازه و... باشد، از این رو، فرصت‌های یادگیری مطلوبی با توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس و مدرسه فراهم می‌آید. (نقل شده در سلسبیلی، ۱۳۸۷)

شاید بهتر از همه تایلر^۵ (۱۹۴۸:۶۶)، اصول ایجاد فرصت‌های یادگیری را مطرح کرده است که عبارت است از:

1. Mc Niel
2. Saylor
3. Alexander
4. Lewis
5. Tyler

❖ ۷۶ نامه پژوهش فرهنگی

۱. فرصت‌های یادگیری باید برای دانش‌آموز با توجه به اهداف، تمرین لازم و فعالیت‌های اکتشافی را فراهم کند.

۲. افراد از یک فعالیت و موقعیت یادگیری یکسان بهره‌مند نمی‌شوند. جهت ایجاد رضایت خاطر، سازگار شدن سبک یادگیری با فعالیت‌های یادگیری مهم است. به طور مثال ترکیبی از فکرکردن، احساس کردن و تحرک بدنی برای دانش‌آموزان لذت‌بخش است.

۳. برای این که فعالیت یادگیری متناسب با توانایی دانش‌آموز باشد، فعالیت‌ها باید محتوای جدید را به تجربیات قبلی دانش‌آموز متصل کنند. به طور مثال با ایجاد مهارت شروع تدریس توسط معلم، فعالیت‌های یادگیری با تعامل میان دانش‌آموزان و معلم، توسط دانش‌آموز انجام می‌گیرد.

۴. با توجه به هدف، فعالیت‌های یادگیری مختلفی می‌تواند مورد استفاده معلم قرار گیرد. به طور مثال می‌توان از مراکز فعالیت، پروژه‌ها، شبیه‌سازی‌ها (بازنمایی‌ها) با بحث و گفت‌وگوها، نمایش‌نامه‌ها، پژوهش‌ها، رسانه‌ها و نظایر آن نام برد که امکان ایجاد تنوع در فرصت‌های یادگیری را فراهم می‌کند.

۵. از یک فعالیت یادگیری نتایج چندگانه‌ای به دست خواهد آمد. به طور مثال یک برنامه درسی با رویکرد تلفیقی با ایجاد بسترها، کارکردها، به کارگیری سبک‌های یادگیری گوناگون و نظایر آن فرصت‌های فراوانی برای توسعه مهارت‌هایی همچون مطالعه مفاهیم درسی (خواندن)، نوشتن، گوش دادن و صحبت کردن (بحث و گفت‌وگو) و غیره را فراهم می‌کند.

شرایط فرصت‌های یادگیری در رویکرد تولید هنری

دیدگاه حاکم بر طرح برنامه درسی، نقطه عطف ایجاد فرصت‌های یادگیری توسط مؤلفان کتاب‌های درسی و معلمان است که به وسیله آن، موقعیت‌ها و فرصت‌های یادگیری متفاوتی،

۷۷ ❖ اثرگذاری فرصت‌های یادگیری، در تعامل نظریه و ...

❖ سال: یازدهم، شماره: یازدهم، پاییز ۱۳۸۹

متناسب با مواد و مفاهیم درسی و رویکرد موردنظر، ایجاد خواهد شد. از این‌رو با تلفیقی از دیدگاه‌ها در حوزه برنامه درسی روبه‌رو خواهیم بود. بررسی‌های حوزه برنامه درسی نشان می‌دهد، پای‌بندی به یک دیدگاه در تمام مراحل تعلیم و تربیت و فرایند آموزش نمی‌تواند جوابگوی نیازها و انتظارات تربیتی گسترده از برنامه درسی باشد. به این ترتیب با تلفیقی از دیدگاه‌ها در طراحی و تدوین برنامه درسی مواجه هستیم. به طور مثال دیدگاه حاکم بر طرح برنامه درسی با رویکرد تلفیق تولید هنری و مواد درسی و مفاهیم آن، بر مؤلفه‌هایی از طیف دیدگاه‌های برنامه درسی همچون موارد زیر می‌تواند استوار باشد: (سلسبیلی، ۱۳۸۷)

۱. رفتارگرایی: شکل‌دهی رفتار و تشویق برای کسب عادات در قدم‌های آغازین تدریس توسط معلم.

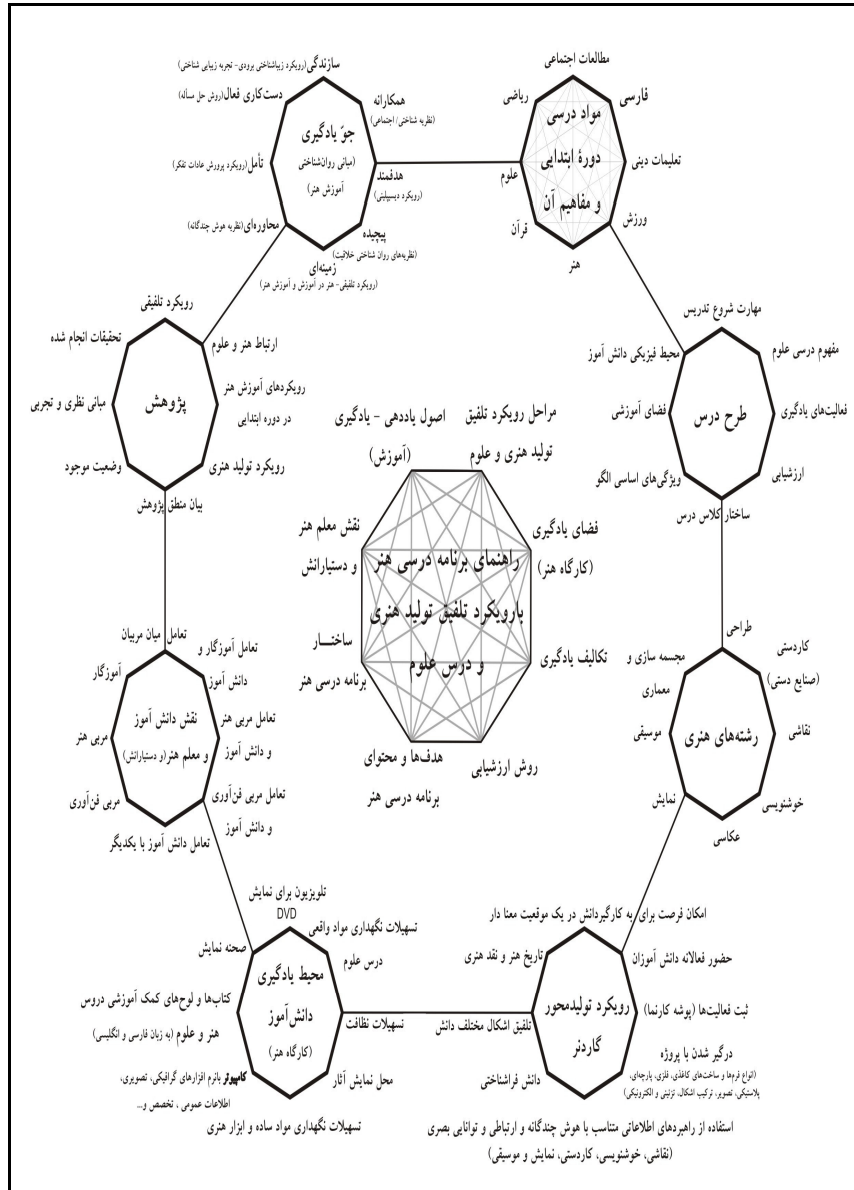
۲. موضوع‌مداری: تأکید بر مفاهیم درسی، فرایندها در قالب بین‌رشته‌ای و انتقال معلومات به صورت مستقیم و غیرمستقیم.

۳. رشد اجتماعی: انتقال فرهنگ اجتماعی.

۴. رشد شناختی: دانش‌آموز محوری با تأکید بر تجربه کردن و حل مسئله توسط دانش‌آموز.

۵. تحقق انسانی: رشد و شکوفایی استعدادهای دانش‌آموزان به عنوان یکی از اهداف اصلی آموزش هنر.

متناسب با دیدگاه‌های فوق، شرایط فرصت‌های یادگیری در رویکرد تولید هنری گاردنر، در شکل زیر ارائه شده است:

دیاگرام برنامه درسی هنر با کاربرد رویکرد تولید هنری
و تلفیق آن با مواد درسی به صورت یک شبکه درهم تنیده

فرصت‌های یادگیری و هنرهای ملی در کتاب‌های درسی هنر گذشته (از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۷۹)

در این قسمت به بخشی از فعالیت‌ها و محتوای برنامه‌های درسی آموزش هنر با تأکید بر هنرهای ملی در کتاب‌های درسی هنر پایه‌های چهارم و پنجم دوره ابتدایی اشاره می‌شود. دانش‌آموزان با مشاهده هنرهای ایرانی - اسلامی و چگونگی به‌وجود آمدن آن با ارزش‌های فرهنگی کشورمان بیشتر آشنا می‌شوند. معماری و نقش و نگارهای اسلامی، نمایشی از ذوق، هنر و قوه به فعل است که بناهای اسلامی را به موزه‌های گویا تبدیل کرده است. فرش‌های قدیمی و سایر دست‌بافته‌های ما تجلی همبستگی هنر، صنعت و توانایی‌های فنی است. فولادگری، تکنولوژی خلاق است که در آن از ماده‌ای چون فولاد برای بیان زیبایی‌ها و معنویت‌ها استفاده می‌شود. تذهیب‌ها، نشانگر ارادت و تلاش هنرمندانی است که کلام حق را آراستند. مینیاتورهای ایرانی را می‌توان تجسم دنیای بهشتی دانست که قرآن کریم وعده فرمود. (هراتی، ۱۳۷۱: ۴۴)

هنرها یا صنایع دستی^۱ شامل کارهای تولیدی اشاره شده و همچنین هنرهای دستی با استفاده از ابزار و آلات ساده همچون قالی‌بافی، سفال‌گری، چاپ قلمکار، کتاب‌آرایی، خوشنویسی، کاشی‌کاری، سوزن‌دوزی و خاتم‌کاری و... است که طبق یک طرح ساخته می‌شوند. (پاکباز، ۱۳۸۰: ۳۴۳) یکی از ویژگی‌های عمده هنرهای دستی استفاده از عناصر کم هزینه و ساده و همچنین ابداعات و ابتکارات جالب بوده است. به طور مثال از گل خام، زیباترین ظروف را می‌ساختند و با نقوشی ساده پیامی را ارائه می‌کردند. در این بخش برخی فعالیت‌های یادگیری در حوزه هنرهای ملی که در سه دهه گذشته (از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۷۹) پرداخته شده است، ارائه می‌گردد. آنچه که در اینجا قابل ذکر است نقش بسیار اندک برنامه درسی جدید هنر دوره ابتدایی در خصوص فزاینده‌گی هنرهای ایرانی - اسلامی است. به‌طور مثال هنر خوشنویسی^۲ که هویت ملی ما و نقش پاسداری از زبان فارسی را دارد از برنامه درسی حذف شده است.

1. Handicraft
2. Calligraphy

۸۰ ❖ نامه پژوهش فرهنگی

شناخت هنرهای ایرانی - اسلامی از اهداف فرهنگی و هنری آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران است، با این وجود، نتیجه یک پژوهش نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین دوره‌های تحصیلی و تعلق به هویت ملی مشاهده نشده است. (امینی، ۱۳۷۵: ۲)

در همه جوامع، شناساندن میراث فرهنگی به دانش‌آموزان که ممکن است بر اثر غفلت از میان برود، مورد تأکید است. از این رو انتقال آن به افراد جامعه به ویژه نسل جدید از اهمیت خاصی برخوردار است. در طی سال‌های اشاره شده، فعالیت‌ها و محتوای کتاب‌های درسی دانش‌آموزان دوره ابتدایی (چهارم و پنجم) در این باره بسیار غنی بود.

فعالیت‌های یادگیری در هنرهای ملی به شرح زیر ارائه می‌شود:

فعالیت‌ها و محتوای کتاب‌های درسی هنر پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی	هنرهای دستی و مفاهیم خاص در کتاب‌های درسی هنر گذشته (از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۷۹)
۱. در ساختن بناهای اسلامی از نقش‌ها، خطوط و رنگ‌های مختلف استفاده شده است. (دفتر پژوهش امور هنری و نمونه‌سازی، ۱۳۶۲: ۳۲) دانش‌آموزان پس از یک سفر سیاحتی و زیارتی طرح مسجد یا امامزاده‌ای را همراه با نقش‌های دیوارها، کاشی‌کاری‌های گنبد و نیز گلدسته‌ها را بکشند و نقاشی خود را با نقاشی سایر هم کلاسی‌هایشان مقایسه کنند.	
۲. مادران و مادر بزرگ‌های ما تکه‌های کوچک پارچه را دور نمی‌ریختند بلکه با هم دوختن آنها رویه لحاف، متکا، سجاده و چیزهای دیگر می‌ساختند که آنها را چهل تکه می‌نامیدند. برای کار، پارچه‌های رنگی بلااستفاده را جمع‌آوری کنند و با ترکیب دلخواه یک طرح هنری جالبی را در این باره خلق کنند.	
۳. دانش‌آموزان با به کار بردن «روش چاپ با سبب‌زمینی» یک جانماز بسیار زیبا تهیه می‌کنند.	
۴. نقش یک دیوار کاشی‌کاری شده را طراحی کرده و آن را رنگ‌آمیزی کنند.	
۵. دانش‌آموزان با توجه به یکی از اجزای طرح هندسی، شابلون نقش می‌سازند و با تکرار آن مجموعه، نقوشی را به‌وجود می‌آورند.	
۶. دانش‌آموزان می‌توانند جعبه قلمدان ساده‌ای بسازند، سپس بر روی آن نقاشی کنند.	

ادامه فعالیت‌های یادگیری در هنرهای ملی به شرح زیر ارائه می‌شود:

فعالیت‌ها و محتوای کتاب‌های درسی هنر پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی

۱. در ساختن بناهای اسلامی از نقش‌ها، خطوط و رنگ‌های مختلف استفاده شده است. (دفتر پژوهش امور هنری و نمونه‌سازی، ۱۳۶۲:۳۲) دانش‌آموزان پس از یک سفر سیاحتی و زیارتی طرح مسجد یا امامزاده‌ای را همراه با نقش‌های دیوارها، کاشی‌کاری‌های گنبد و نیز گلدسته‌ها را بکشند و نقاشی خود را با نقاشی سایر هم‌کلاسی‌هایشان مقایسه کنند.
۲. مادران و مادر بزرگ‌های ما تکه‌های کوچک پارچه را دور نمی‌ریختند بلکه با به هم دوختن آنها رویه لحاف، متکا، سجاده و چیزهای دیگر می‌ساختند که آنها را چهل تکه می‌نامیدند. برای کار، پارچه‌های رنگی بلااستفاده را جمع‌آوری کنند و با ترکیب دلخواه یک طرح هنری جالبی را در این باره خلق کنند.
۳. دانش‌آموزان با به کار بردن «روش چاپ با سیب‌زمینی» یک جانماز بسیار زیبا تهیه می‌کنند.
۴. نقش یک دیوار کاشی‌کاری شده را طراحی کرده و آن را رنگ‌آمیزی کنند.
۵. دانش‌آموزان با توجه به یکی از اجزای طرح هندسی، شابلون نقش می‌سازند و با تکرار آن مجموعه، نقوشی را به‌وجود می‌آورند.
۶. دانش‌آموزان در گروه‌های سه تا پنج نفری طرح چند پوستر را می‌ریزند، پس از انتخاب طرح موردنظر بر روی آن کار می‌کنند. موضوع پوستر می‌تواند جشن‌ها، اعیاد ملی و مذهبی و نظایر آن باشد.
۷. دانش‌آموزان با استفاده از مخلوط آب و خاک‌رس، یک رنگ خاکی می‌سازند و همچنین از هنر سفالگری بهره می‌برند.
۸. حاشیه کشیدن اثر هنری و ساختن معرق با مقوا بخشی از هنرهای کتاب‌آرایی در هنرهای دستی است.
۹. یکی از فعالیت‌های یادگیری در کتاب‌های درسی هنر، تمرین درباره هنر خوشنویسی بود. (حاجی‌آقاچانی، ۱۳۷۲:۱۱۹)
۱۰. بسیاری از نقش‌های تزیینی ایرانی - اسلامی از تکرار چند نقش ساده به دست آمده است. (هاشمیان و دیگران، ۱۳۶۳:۷۰)

هنرهای دستی و
مفاهیم خاص
در کتاب‌های درسی
هنر گذشته
(از سال ۱۳۴۹ تا
۱۳۷۹)

ادامه فعالیت‌های یادگیری در هنرهای ملی به شرح زیر ارائه می‌شود:

فعالیت‌ها و محتوای کتاب‌های درسی هنر پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی

۱۲. دانش‌آموزان به یکی از مراکز فروشگاه‌های و نمایشگاهی هنرهای دستی می‌روند و از روی نقوش آنها همچون نقوش روی گلیم نقاشی می‌کنند.
۱۳. دانش‌آموزان نقش‌های شهر و روستای خود را جمع‌آوری کنند و بکشند.
۱۴. دانش‌آموزان با استفاده از کاغذهای رنگی، پنجره مشبک کاغذی می‌سازند.
۱۵. گل‌های قالی با ساده کردن گل‌های طبیعی ایجاد شده است که ساختار تصورات هنرمندان بوده است. دانش‌آموزان شکل‌های طبیعی گل‌ها و درختان را به صورت ساده ترسیم کنند. (کلاس پنجم) چنین نقش‌های ساده شده‌ای بر روی سفال‌های قدیمی نیز دیده می‌شود. نقش ساده شده درخت سرو که بته‌جغه نامیده می‌شود بر روی پارچه‌های قلمکار مشاهده می‌شود. دانش‌آموزان می‌توانند چاپ قلمکار را تجربه کنند.
۱۶. ایجاد نقش‌های شطرنجی و چهارخانه که در خطوط بنایی استفاده می‌شود، جزو هنرهای ایرانی - اسلامی محسوب می‌شود. به جز ترسیم خطوط بنایی می‌توانند به صورت نقش برجسته که اصطلاحاً به آن موزاییک‌کاری می‌گویند، از این هنر بهره ببرند. (جوادی‌پور، احصایی، ۱۳۴۹: ۴۵)
۱۷. مردم کشورهای گوناگون از گذشته خود آثار هنری با ارزشی به جای گذاشته‌اند. از این‌رو در کشور ایران که مردم آن هزاران سال پیش‌تاز تمدن جهان بوده‌اند، باستان‌شناسان با کاوش‌های پی‌درپی، بسیاری از این آثار را از زیر خاک بیرون می‌آورند که به منظور آگاهی و مطالعه طرز زندگی انسان‌های گذشته در بناهایی به نام موزه نگهداری می‌شوند. بازدید دانش‌آموزان از موزه و دست‌ساخته‌های قدیمی جهت آشنایی با تاریخ و میراث فرهنگ گذشتگان اهمیت دارد.
۱۸. هنر مصور ساختن حکایت‌ها، نزد هنرمندان و تصویرگران قدیمی انجام می‌شد. دانش‌آموزان نیز می‌توانند یک قصه را مصور کنند.

هنرهای دستی و

مفاهیم خاص

در کتاب‌های درسی

هنر گذشته

(از سال ۱۳۴۹ تا

۱۳۷۹)

فرصت‌های یادگیری و برنامه درسی جدید هنر

در فعالیت‌ها و محتوای برنامه درسی جدید هنر (سال چهارم و پنجم ابتدایی) تولیدات هنری دانش‌آموزان با توجه به فهرست مندرجات در جدول‌های زیر نشان داده شده است که مبتنی بر رویکرد تربیت هنری (پرورش حواس، تفکر و عواطف، محیط یادگیری محرک، آشنایی با ابزار و شیوه‌های بیان هنری، توجه به تفاوت‌های فردی، رشد خلاقیت، زیبایی‌شناسی و ادراک حسی عمیق به پدیده‌های هنری، شناخت و فهم تاریخی و فرهنگی و...) است. (نواب‌صفوی و همکاران، ۱۳۷۳: ۶۱ و ۷۷)

فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان پایه چهارم و پنجم در برنامه درسی جدید هنر

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان	عنوان	رشته
حضور در طبیعت، برقراری ارتباط حسی و مشاهده طبیعت	ارتباط با طبیعت	*
نقاشی از موضوعات دلخواه به صورت گروهی و در قطع بزرگ	نقاشی با موضوع معین	نقاشی
نقاشی گروهی برای قصه یا شعر (کتاب‌سازی)	نقاشی برای قصه یا شعر	
نقاشی از حیوانات ساده شده به صورت شکل‌های هندسی - چاپ دستی با مهر دست‌ساز	سال چهارم: طراحی نقوش هندسی - چاپ دستی	
آشنایی با طراحی از موضوعات ساده واقعی (از روی مدل)	سال پنجم: طراحی	کار دستی
سال پنجم: ساختن حجم	ساختن شکل‌های متحرک	
سال پنجم: ساختن حجم‌های هندسی ساده	شکل‌سازی با لوله‌های کاغذی و مقوایی	
سال پنجم: ساختن کلاژ ترکیبی	کتاب‌سازی	

ادامه فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان پایه چهارم و پنجم در برنامه درسی جدید هنر

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان	عنوان	رشته
سال پنجم: ساختن کلاژ ترکیبی	ساختن حجم‌های بزرگ با کاغذهای باطله	شکل‌سازی با مواد دور ریختنی
	شکل‌سازی با جعبه‌ها و قوطی‌های دور ریختنی	
سال پنجم: حجم‌سازی با ترکیب روش‌های مختلف	ساختن ظرف با روش ورقه‌ای	حجم‌سازی با گل رس
	ساختن حجم دلخواه	
	رنگ‌آمیزی حجم گلی (سال چهارم و پنجم)	
آشنایی با سازهای کوبه‌ای	تشخیص صدای کوبه‌ای از منابع مختلف‌سازی و غیرسازی	تربیت شنوایی
بازدید از کارگاه ساخت‌سازهای کوبه‌ای		
ساختن طبل		
تولید صدا با طبل‌های دست‌ساز		
خواندن سرود جمهوری اسلامی ایران	سرود خوانی	
خواندن شعر و سرود همراه با ایجاد ریتم مناسب		
وزن‌خوانی واژگانی		
قصه‌گویی همراه با اجرای نقش	قصه‌گویی و قصه‌نویسی	قصه‌گویی
کامل کردن قصه ناتمام (فی‌البداهه)		
نوشتن قصه و خاطره و تلفیق قصه با نقاشی و کاردستی		

ادامه فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان پایه چهارم و پنجم در برنامه درسی جدید هنر

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان	عنوان	رشته	
تعریف خاطره همراه با اجرای نقش	تعریف خاطره	قصه گویی	
آماده‌سازی قصه یا خاطره برای تبدیل به نمایشنامه	تبدیل قصه به نمایشنامه		
بازی سؤال‌های دقتی	سال چهارم: بازی برای تقویت دقت حواس	نمایش	
بازی تاریک و روشن	سال چهارم: بازی برای تقویت تخیل و حس		
بازی انجام تخیلی کارهای ساده			
بازی گفت و گوهای فی‌البداهه			
تبدیل قصه به نمایشنامه و اجرای آن	اجرای نمایش	سال پنجم: آشنایی با میراث فرهنگی و هنری ایران	
سال پنجم: تلفیق قصه و نمایش با تربیت‌شنوایی	بازدید، تهیه گزارش و ارائه آن		
<p>- پیدا کردن نقش‌های اتفاقی:</p> <p>- یافتن تصویر از یک مجموعه خط خطی (سال اول و دوم)</p> <p>- یافتن تصویر از میان مجموعه لکه‌های رنگین (سال سوم)</p> <p>- نقاشی با موضوع معین و فعالیت‌های وابسته به آن</p> <p>- نقاشی برای قصه و فعالیت‌های وابسته به آن</p> <p>- کامل کردن نقاشی‌های ناتمام و فعالیت‌های وابسته به آن</p> <p>- چاپ</p> <p>- چاپ انگشتی با آب رنگ و گواش (سال اول)</p> <p>- چاپ با استفاده از عناصر طبیعت و اشیای نقش‌ها (سال دوم)</p> <p>- کامل کردن نقاشی با چاپ (سال سوم)</p> <p>- تلفیق نقاشی با کاردستی و فعالیت‌های وابسته به آن</p> <p>- تلفیق نقاشی با تربیت‌شنوایی و فعالیت‌های وابسته به آن</p> <p>- تلفیق نقاشی با قصه و نمایش و فعالیت‌های وابسته به آن</p>			نقاشی

ادامه فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان پایه چهارم و پنجم در برنامه درسی جدید هنر

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان	عنوان	رشته
	<p>سال اول:</p> <ul style="list-style-type: none"> - نقش آفرینی با شکل‌های غیرهندسی (پاره کردن کاغذ) و هندسی - ساختن جورچین (پازل)، تاج یا سربند، پرچم، کارت تبریک و پاکت <p>سال دوم:</p> <ul style="list-style-type: none"> شکل‌سازی با کاغذ مچاله، رشته‌های کاغذ و برش داخلی، ساختن کارت تبریک و پاکت <p>سال سوم:</p> <ul style="list-style-type: none"> حجم‌سازی با کاغذ مچاله شده، برش دادن کاغذ و مقوا با فیچی، شکل‌سازی با تاکردن کاغذ و مقوا، شکل‌سازی با کاغذهای حلقه شده، ساخت کارت تبریک و ساخت پاکت 	<p>کاردستی</p> <p>۱. کار با کاغذ و مقوا</p>
	<p>سال اول، دوم و سوم:</p> <ul style="list-style-type: none"> - آشنایی با صداهای مطبوع - تشخیص صدا و منبع آن، تقلید صدا - سرودخوانی - خواندن سرود جمهوری اسلامی ایران - قدم او - تولید صدا با لیوان‌های آب - تلفیق تربیت شنوایی با سایر فعالیت‌ها - تلفیق تربیت شنوایی با نمایش - تلفیق تربیت شنوایی با نقاشی 	<p>تربیت شنوایی</p>
	<p>سال اول:</p> <ul style="list-style-type: none"> - بازی کشیدن مصوت‌ها - بازی حرکات و صداهای تقلیدی - تلفیق نمایش با یکی از رشته‌های قصه، نقاشی و کاردستی <p>...</p>	<p>نمایش</p>

ادامه فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان پایه چهارم و پنجم در برنامه درسی جدید هنر

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان	عنوان	رشته
	سال دوم: - بازی سفرهای خیالی - بازی آینه - برخی بازی‌های سال اول - ...	نمایش
	سال سوم: - بازی معرفی یک شی بدون حرف زدن (پانتومیم) - بازی نمایش خوردن یک داروی تلخ - ...	
	سال اول، دوم و سوم: - قصه‌گویی، تعریف خاطره، تصویرخوانی - تلفیق قصه یا خاطره با نمایش - تلفیق قصه یا خاطره با نقاشی - تلفیق قصه یا خاطره با کاردستی - تلفیق قصه یا خاطره با تربیت شنوایی - تصویرخوانی با مشاهده چند تصویر (سال دوم و سوم)	قصه‌گویی

بیان تجربه برنامه‌ریزی درسی و ایجاد فرصت‌های یادگیری در منطقه آموزشی:

مطالعه در حوزه دیدگاه‌های برنامه درسی و فرصت‌های یادگیری با موقعیت‌های ایجاد شده از صاحب نظرانی همچون مک‌نیل (۲۰۰۶، ۱۹۹۶) توجه بیشتر به یادگیری دانش‌آموز از طریق برنامه درسی تدوین شده و ایجاد فرصت‌های یادگیری سازنده توسط معلمان را نشان می‌دهد. (سلسیلی، ۱۳۸۷) در بیان تجربه برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر منطقه و مدرسه کوشش شده است تا با سازوکاری ابداعي، بر غنای فرصت‌ها و فعالیت‌های یادگیری، متناسب

۸۸ ❖ نامه پژوهش فرهنگی

با متن برنامه درسی هنر مصوب، افزوده شود. بیان تجربه برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر منطقه آموزشی و در ادامه تکمیل متن برنامه درسی مصوب هنر، امکان خلق فرصت‌های یادگیری غنی را فراهم می‌کند. پس از ۱۰ سال معلمی و آموزشگری درس هنر در دوره آموزش عمومی و تجربه‌های بسیار ارزشمند در این باره، از یک‌سو امکان ادامه تحصیل و از سوی دیگر اشتغال در حوزه ستادی و گروه هنر دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی (۱۳۷۲)، پایان‌نامه تحصیلی را با عنوان «بررسی احتیاجات اساسی دانش‌آموزان و نیازهای آموزشی معلمان در اجرای برنامه‌های درسی هنر دوره ابتدایی» به پایان رساندم. پس از ورود به مرکز تحقیقات آموزشی که بعدها به نام «پژوهشکده تعلیم و تربیت» تغییر نام یافت، در بخشی از آن سال‌ها با حوزه اشاعه و کاربست یافته‌های پژوهشی آشنا شدم. با تشویق رئیس وقت پژوهشکده تعلیم و تربیت (۱۳۷۵) و مدیریت آموزش و پرورش منطقه و همچنین سازمان آموزش و پرورش شهر تهران و گروه هنر دفتر برنامه‌ریزی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، «مرکز فعالیت‌ها و محتوای برنامه‌های درسی هنر منطقه» تأسیس شد. در شروع کار نتایج پژوهش و یافته‌های حاصل از پایان‌نامه تحصیلی، برنامه اجرایی مرکز را تشکیل می‌داد. اما بعد با مسأله‌یابی و نیازسنجی‌هایی که به عمل می‌آمد، اولویت‌ها و برنامه مربوط به آن مشخص و با ارزیابی‌های مداوم، مسائل شناسایی و به این ترتیب برنامه آغازین هر سال تحصیلی تهیه و تدوین می‌شد.

ساختار محتوایی مرکز برنامه‌های درسی و آموزش هنر در منطقه آموزشی جهت ایجاد فرصت‌ها و بهبود کیفیت فعالیت‌های یادگیری متناسب با متن برنامه درسی مصوب هنر به شرح زیر بوده است:

۱. تهیه و تنظیم دستورالعمل‌های اجرایی و مکمل، مطابق با کتاب هنر و جهت انجام در ساعت هنر، به مدارس ارسال و با راهنمایی معلم هنر یا آموزگار، به خلق بهتر آثار هنری دانش‌آموزان کمک می‌شد. سپس آثار خلق شده در فضاهای غیرقابل استفاده‌ای که احیا می‌گشت، به نمایش گذاشته و یا در آلبوم‌های آثار هنری نگهداری می‌شد.

اثرگذاری فرصت‌های یادگیری، در تعامل نظریه و ... ❖ ۸۹

۲. احیای فضاهای غیرقابل استفاده در مدرسه به منظور به نمایش گذاشتن آثار هنری دانش‌آموزان.

۳. تهیه آلبوم‌های آثار هنری به منظور نگهداری آثار و امکان به نمایش گذاشتن آنها.

۴. ایجاد کارگاه‌های آموزش هنر به منظور آشنایی با فعالیت‌های یادگیری کتاب درسی هنر و توجیه موضوعات اشاره شده که سبب هر چه بهتر شدن ساعت هنر را فراهم می‌کرد.

اهداف چنین ساختاری افزایش اشتیاق و تلاش معلمان، پربارتر کردن ساعت هنر و جبران کمبودها و نیازهای آموزشی در درس هنر بوده است.

عمده‌ترین برنامه‌های اجرایی و مکمل برنامه درسی هنر در این مرکز به شرح زیر بوده است:

۱. کتاب تعلیم هنر و روش تدریس هنر در اختیار کلیه مدارس ابتدایی و راهنمایی قرار گرفت.

۲. برخی فضاهای غیرقابل استفاده مدارس، احیا شد که تصاویر آن و همچنین آثار هنری منتخب دانش‌آموزان برای چاپ به مجلات رشد ارسال گردید.

۳. چندین پناهگاه، زیرپله‌ها و قناری‌ها (با توجه به مسائل فنی و ایمنی) برای به نمایش گذاشتن آثار هنری دانش‌آموزان احیا گردید. مانند دبستان اقبال لاهوری، مدرسه راهنمایی نرگس، دبستان به روش و...

۴. هفته آموزش خط تحریری نستعلیق به دانش‌آموزان و کارگاه یک روزه ویژه معلمان هنر برگزار گردید و دانش‌آموزان خوانا مورد تشویق قرار گرفتند.

۵. نگارخانه انجمن اولیاء و مربیان و دانش‌آموزان برای به نمایش گذاشتن آثار هنری منتخب آنها و ارتباط هرچه بیشتر خانه و مدرسه، طراحی شد.

۶. کارگاه‌های آموزشی هنر برای معلمان ابتدایی و معلمان هنر دوره راهنمایی برپا شد.

❖ ۹۰. نامه پژوهش فرهنگی

۷. آموزگاران و دبیران هنر از شهر کتاب جهت آشنایی با فعالیت‌های هنری در منابع معتبر خارجی با هدف امکان‌پذیری و بهبود فعالیت‌های یادگیری در ساعت هنر، دیدن کردند.

۸. نمایشگاه هنر برگزار شد و مدارسی که آلبوم‌های آثار هنری را با توجه به محتوای ارائه شده در کارگاه‌های آموزش هنر منطقه تهیه کرده بودند، مورد تشویق قرار گرفتند.

۹. زمینه‌یابی درباره عمده‌ترین چالش‌ها و مسائل آموزشی و درسی هنر مانند زمینه‌یابی درباره مشخص کردن درس‌های جذاب و مورد علاقه در کتاب هنر از دیدگاه دانش‌آموزان و این‌که دوست دارند چه چیزهایی در کتاب هنر یاد بگیرند؟ کلاس هنرشان چگونه باشد؟ در زنگ هنر چه کارهایی انجام بدهند؟ و چه مشکلاتی در ساعات هنر دارند؟

۱۰. ارزیابی از فعالیت‌ها و محتوای برنامه‌های درسی هنر مدارس (انجام فعالیت پژوهشی).

این پژوهش‌ها و ارزیابی‌ها که به صورت مقاله تهیه شده بود در مجلات معتبر علمی چاپ شده است.

طراحی برنامه درسی هنر باید به گونه‌ای باشد که از محدوده کلاس فراتر باشد، یعنی دانش‌آموز تابلوهای نقاشی را در نگارخانه ببیند (حداقل نگارخانه وابسته به اداره آموزش و پرورش منطقه)، هنرهای ملی را در موزه تماشا کند (در صورت عدم دسترسی از سایر رسانه‌ها مانند روزنامه‌ها، کتاب‌های ویژه، فیلم، تصاویر جمع‌آوری شده مربوط به هر درس که به صورت آلبوم توسط دانش‌آموزان تهیه می‌شود و نظایر آن استفاده کند)، فعالیت‌های هنری را در کارگاه هنر تجربه کند (در صورت نداشتن کارگاه هنر مستقل و مکان نمایش آثار، به احیای فضاهای غیرقابل استفاده مدرسه مانند زیرپله‌ها، قناری‌ها و غیره با رعایت مسایل ایمنی و فنی اقدام کنند)، هنر را در پیشرفت زندگی روزمره خود شاهد باشند (مانند چاپ آثار آنها در مجله موزه اکتشافات خلاق هنری دانش‌آموزان که خود سازمان آموزش و پرورش استان می‌تواند مبدع آن باشد و یا حداقل تهیه آلبوم‌های ویژه توسط خود مدرسه، به عبارت دیگر این مجله را به صورت دست‌ساز و به شکل اصلی آن خود مدارس تهیه کنند) و بالاخره بهره‌گیری از همه منابع موجود در جامعه.

بیان تجربه ایجاد فرصت‌های یادگیری در هنرهای دستی: (برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر مدرسه)^۱

بیان تجربه برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر مدرسه و در ادامه تکمیل برنامه درسی مصوب هنر، امکان خلق فرصت‌های یادگیری غنی را فراهم می‌کند که به شرح زیر به آنها اشاره می‌شود:

۱. پس از اتمام دوره دو ساله تربیت معلم، در حرفه معلمی به روستاهای نیشابور رفتم و همزمان با تدریس، به شناخت هنرهای محلی پرداختم. در آنجا بود که هر روز جلوه تازه‌ای از هنرهای دستی و سنتی روستا را می‌شناختم و دانش‌آموزان روستایی را تشویق می‌کردم تا از روی طرح‌های قالبی و گلیم‌های بافت خودشان نقاشی بکشند و به طور عملی عشق به اصالت‌ها را تمرین کنند. در همان‌جا یاد گرفتم چطور آنها را با عناصر هنر بومی آشنا کنم. بعدها، دانش‌آموزان زیادی را به زیارت امام رضا(ع) بردم و سعی کردم با توضیح و تشریح زیبایی‌های آشکار و نهان کاشی‌کاری‌های حرم، آنها را به بازشناسی نقوش فراوان و صمیمی مساجد و بقاع متبرکه و ادارم و لذت بردن از این هنر اصیل ایرانی - اسلامی را به آنها بیاموزم. یکی از دانش‌آموزان می‌گفت: از آن به بعد، هر وقت به حرم می‌روم علاوه بر لذت معنوی زیارت، با دقت در لطافت‌های پیچیده در نقوش کاشی‌ها، آرامش و لذت دیگری به من دست می‌دهد که حاصل درس آموزش هنر آن روز شماست.

۲. دانش‌آموزان را به کارگاه‌های طراحی و نقوش و ساخت کاشی‌های حرم می‌بردم؛ آنها با اولین مراحل ساخت کاشی تا مجموعه نقوش روی بناهای مذهبی و تاریخی، آشنا می‌شدند.

۳. در مسابقات هنری مدرسه درباره نماز، با فراهم کردن تصاویر و کتاب‌هایی از بناهای مذهبی و تاریخی و تهیه وسایل و کاغذهای کادوی طرح‌دار، به روش قطاعی (کلاژ)

- بناهای مذهبی را در اندازه‌های بزرگ و به صورت دویبعدی می‌ساختند و به جا آوردن نماز و سایر اشکال روحانی را در این مکان‌ها نشان می‌دادند.
۴. فیلم‌های آموزشی و نقوش تاریخی مانند فیلم بازدید دانش‌آموزان از موزه ملی ایران باستان، با نشان دادن سبمل‌ها و علامت‌های ویژه از انسان، حیوان و درخت و با استفاده از فنون ساخت فیلم و مفهومی کردن موضوع، چگونگی خلق این نمادها را به دانش‌آموزان می‌فهمانند.
۵. در راستای تعمیق یادگیری در دانش‌آموزان، متناسب با متن برنامه کتاب‌های هنر و برای آشنایی با سایر هنرهای ملی، دانش‌آموزان را به نمایشگاه‌های صنایع دستی می‌بردم. در آنجا آنها با اشتیاق فراوان به نقش‌اندازی‌هایی از روی نقوش برجسته مسی و نقش‌های روی گلیم و به طراحی از نگارگری‌های روی صنایع دستی می‌پرداختند.
۶. دانش‌آموزان با الهام از نمایشگاه نقوش اسلامی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان (مشهد، ۱۳۳۸)، دفترهای نقش را رنگ‌آمیزی می‌کردند و با مراحل خلق نقوش اسلامی آشنا می‌شدند و با استفاده از قطعه‌های هندسی کاشی، مجموعه نقوشی را می‌ساختند. پس از آن طی تجربه‌های بسیار و مداوم به شکل‌سازی‌های بسیار متنوع، خلاق و شورانگیز می‌رسیدند که به خودشان اختصاص داشت.
۷. در مناطق یک و سه آموزش و پرورش تهران با سازمان‌دهی و برنامه آموزشی و درسی طراحی شده، دانش‌آموزان با راهنمایی معلم‌شان با استفاده از رنگ‌آمیزی نقوش هندسی اسلامی، کارت‌های تبریک بسیار زیبایی می‌ساختند. بدون تردید راه‌یابی هنرهای ایرانی - اسلامی به مدارس، امکان شناخت هویت فرهنگی و تکامل هنر گذشته را فراهم می‌آورد. (هراتی، ۱۳۷۱: ۴۸)

نتیجه‌گیری

مسئله و راه‌حل عمده در این مقاله پرداختن به فاصله نظر و عمل^۱ در فرایند جهانی

اثرگذاری فرصت‌های یادگیری، در تعامل نظریه و ... ❖ ۹۳

❖ سال: یازدهم، شماره: یازدهم، پاییز ۱۳۸۹

شدن^۱ و بومی‌گرایی^۲ برنامه درسی و کاهش آن از طریق ایجاد فرصت‌های یادگیری و اجرای فعالیت‌ها در برنامه درسی و آموزش هنر بوده است. به جزء این مسأله در ابتدای نوشتار، مسائلی دیگری همچون نقش فرد یادگیرنده، جامعه و دانش در تعلیم و تربیت در سطح جهانی و بومی، شرایط تعلیم و تربیت بومی کشور، کمبود کارشناس حرفه‌ای در خلق کتاب درسی متناسب با برنامه درسی و آگاهی از اصالت عوامل و عناصر آن مورد بحث قرار گرفت. در خصوص چستی فرصت‌های یادگیری اشاره به یک تعریف شد که خلق فرصت‌های یادگیری در واقع خلق برنامه درسی است. به این ترتیب از معلمان بیش از همه انتظار می‌رود فعالیت‌ها و تجربیات غنی و گوناگون را متناسب با عوامل و عناصر برنامه درسی و نیازهای دانش‌آموزان به منظور آموزش بهتر خلق کنند.

از طریق فرصت‌های یادگیری، فعالیت‌ها و محتوای برنامه درسی هنر امکان کاربرد رهیافت‌های جهانی و بومی برنامه درسی هنر فراهم می‌شود که موارد مطرح شده به شرح زیر است:

- توجه به شرایط فرصت‌های یادگیری در رویکرد تولید هنری که بر رویکرد تربیت هنری در برنامه درسی جدید هنر، غنای بیشتری می‌بخشد.

- استفاده از رویکرد تلفیق تولید هنری، علوم و مواد درسی دیگر موجب می‌شود تا آموزگار در زنگ هنر علاوه بر پیشرفت یادگیری هنر در درجه اول، به پیشرفت یادگیری مفاهیم درسی در درجه دوم توجه نماید. این رویکرد، می‌تواند مانع از حاشیه قرارگرفتن درس هنر شود.

- طراحی برنامه درسی هنر با رویکرد اشاره شده، عوامل موثر در ایجاد فرصت‌های یادگیری را یادآوری می‌کند که امکان توجه به آنها در طراحی برنامه‌های درسی دیگر را فراهم می‌آورد.

- تصویری از وضع موجود و گذشته برنامه درسی هنر در بخش فعالیت‌های یادگیری،

-
1. Globalization
  2. Natvrism

❖ ۹۴ نامه پژوهش فرهنگی

نتیجه‌گیری دقیق‌تر و واقعی‌تری را دربارهٔ ایجاد فرصت‌های یادگیری در هنرهای ایرانی - اسلامی در اختیار می‌گذارد. با بیان فعالیت‌های یادگیری در برنامه درسی هنر گذشته (از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۷۹) و برنامه درسی جدید هنر (از سال ۱۳۷۹ به بعد)، فعالیت‌های یادگیری مرتبط با هنرهای ملی در برنامه درسی گذشته شایان توجه است. آشنایی دانش‌آموزان با هنرهای ایرانی - اسلامی امکان شناخت هویت ملی، فرهنگی و هنری را فراهم می‌کند.

- بیان تجربه برنامه‌ریزی درسی و ایجاد فرصت‌های یادگیری در منطقه آموزشی و مدرسه موجبات انگیزه و تشویق دست‌اندرکاران آموزش و پرورش را در خلق فرصت‌های یادگیری ایجاد می‌کند.

هدف اصلی از بیان برخی رهیافت‌های نظری و عملی در برنامه درسی هنر، کاهش نظر و عمل (نظریه برنامه درسی^۱ و عمل برنامه درسی^۲) و در نتیجه امکان فزاینده‌گی و بهبود کیفیت آموزش هنر بوده است.

-
1. Orientation to Curriculum
  2. CURRICULUM practice

منابع و مأخذ

- احمدی، غلامعلی (۱۳۸۰)؛ «بررسی میزان همخوانی و هماهنگی بین سه برنامه قصد شده، اجرا شده و کسب شده در برنامه درسی جدید آموزش علوم دوره ابتدایی»؛ ناظر: دکتر محمود مهرمحمدی، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- امینی، محبوبه (۱۳۷۵)؛ «نقش موزه‌ها در بالابردن فرهنگ ملی، خودباوری و اعتمادبه‌نفس دانش‌آموزان»؛ شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان تهران.
- باقری، خسرو (۱۳۸۳)؛ «جهانی شدن، انقلاب اطلاعاتی و تعلیم و تربیت (با تأکید بر دیدگاه ژرف‌لیوتار)»؛ فصل‌نامه نوآوری‌های آموزشی، تابستان، شماره ۸، ص ۴۰.
- پاکباز، رویین (۱۳۸۵)؛ «دایره‌المعارف هنر»؛ تهران، فرهنگ معاصر، ص ۳۴۳.
- جوادی‌پور، محمود و احصایی، محمد (۱۳۴۹)؛ «کتاب درسی دانش‌آموز (سال پنجم دبستان)»؛ سازمان امور چاپ کتاب‌های درسی، ص ۴۵.
- جنسن، هـ و (۱۹۶۷). «تاریخ هنر». ترجمه پرویز مرزبان (۱۳۶۷)، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی، ص ۲.

۹۶ ❖ نامه پژوهش فرهنگی

- حکیم‌زاده، رضوان (۱۳۸۶)؛ «*تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی با توجه به مسایل و مباحث روز جهانی در حوزه برنامه‌های درسی*»؛ فصل‌نامه مطالعات برنامه درسی ایران؛ شماره ۵، ص ۲۷.
- دفتر پژوهش امور هنری و نمونه‌سازی (۱۳۶۲)؛ «*کتاب درسی هنر (سال چهارم و پنجم دانش‌آموزان)*» دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی آموزشی، ص ۳۲.
- سعیدی رضوانی، محمود (۱۳۸۰)؛ «*تبیین برنامه درسی پنهان در درس نیش اسلامی دوره متوسطه*»؛ ناظر: دکتر علیرضا کیامنش؛ پایان‌نامه دوره دکتری، دانشگاه تربیت معلم.
- سلسبیلی، نادر (۱۳۸۷)؛ «*طراحی فرصت‌های یادگیری در برنامه درسی (تلفیق دیدگاه‌های رشد شناختی، اجتماعی و انسانی)*»؛ هفتمین همایش انجمن برنامه درسی ایران، دانشگاه تربیت معلم، ص ۳۹.
- سیلور، الکساندر، لوئیس؛ «*برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر*»؛ ترجمه غلامرضا خوی‌نژاد (۱۳۷۸)؛ مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی (شرکت به نشر).
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۳)؛ «*بررسی نگرش‌های دانش‌آموزان دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی ایران به جهانی شدن*»؛ مؤسسه پژوهشی نوآوری‌های آموزش و برنامه‌ریزی درسی؛ فصل‌نامه نوآوری‌های آموزشی، پاییز، شماره ۹.
- نواب صفوی، مینا و همکاران (۱۳۸۳)؛ «*راهنمای درسی هنر*»؛ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی)، ص ۶۱ و ۷۷.
- هاشمیان، محمد و همکاران (۱۳۶۳)؛ «*کتاب درسی هنر (ویژه دانش‌آموزان سال پنجم)*»؛ دفتر پژوهش امور هنری و نمونه‌سازی، ص ۷۰.
- هراتی، محمد مهدی (۱۳۷۱)؛ «*تعلیم هنر برای معلم: تهران، انتشارات دفتر امور کمک آموزشی و کتابخانه‌ها*» (دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی)، ص ۴۴.
- هزاوه‌ای و حاجی آقاجانی (۱۳۷۲)؛ «*کتاب درسی هنر (ویژه دانش‌آموزان سال پنجم)*»؛ دفتر امور کمک آموزشی و کتابخانه‌ها، ص ۱۱۹.